

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI

Seda TOPGÜL*

Özet

Yoksulluk basit olarak insanların temel gereksinimlerini karşılayacak minimum yaşam standartlarına sahip olunmamasıdır. Yoksulluğun tek bir tanımı yoktur ve çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluğu açıklamak için mutlak-görelî, objektif-subjektif, gelir yoksulluğu-insani yoksulluk, kırsal-kentsel yoksulluk, çalışan yoksullar ve kadın yoksulluğu gibi kavramlar üretilmiştir. Bu kavramların içinde özellikle son yıllarda kadın yoksulluğu ya da yoksulluğun kadınlaşması kavramı öne çıkmaktadır.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı, yoksulluk sorununa etkileyici bir başlık olmasına rağmen gereken ilgiyi görmeyen sosyal bir gerçekliktir. Yoksulluk, kadınlar için bir gelir yoksulluğu olmasının yanı sıra toplumsal hayata katılamama ve dolayısıyla bir sosyal dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Günümüzde kadınların çoğu yeterli eğitime sahip olmadıklarından dolayı ücretsiz aile işçisi konumundadırlar. Çalışan kadınlar ise, düşük ücretlerle, sigortasız ve informel olarak çalışmaktadır. Bu sebeple yoksul kadın sayısı artmaktadır. Kadınların yoksulluktan daha fazla etkilenmesi sebebiyle kadın yoksulluğu önem kazanmıştır. Bu makalede Türkiye'deki yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması incelenirken; işgücüne katılım, hane içi eşitsizlikler ve eğitim eksikliği durumları da ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu, Yoksulluğun Kadınlaşması

Poverty in Turkey and The Feminization of Poverty

Abstract

Poverty is the condition of people who lack of adequate income and lack of minimum standard of living. There is not a single right definition of poverty and it is a multi-dimensional concept. Different concepts is produced in order to explain poverty such as absolute-relative, objective-subjective, income poverty-human poverty, urban-rural poverty, working poor and women poverty or feminization of poverty. One of the concept among these, women poverty or feminization of poverty concept has become important recently.

Despite the concept of feminization poverty is an effective headline in poverty issue, it is a social fact which is not considered so much. The meaning of poverty is into our lives not only lack of income for women, but also low participation in social life and in terms of social exclusion. Today many women do not receive adequate education, most of them are unpaid women as family workers. Working women, however, are employed in jobs without social security in low wage. Due to these reasons, poverty among women are climbing. The

* Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Eko. ve Endüstri İlişkileri Böl., Eskişehir, sedatopgul @anadolu.edu.tr

purpose of this article is to associate low labour participation, gender inequalities at home and lack of education, while poverty in Turkey and feminization of poverty investigates.

Key Words: Poverty, Women's Poverty, Feminization of Poverty

GİRİŞ

Yoksulluk insanlık tarihi kadar eski bir tarihi sürece sahip olmasına rağmen özellikle küreselleşme ile birlikte son dönemde önemi giderek artan bir kavram haline gelmiştir. Bu kavram farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılsa da kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Bilinen temel tanımı, kişinin günlük ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli gelire sahip olmamaktır. Ancak, bu tanım zamanla değişmiş ve kimi zaman yaşanan yere, tüketime göre değişmiş kimi zaman da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini temel alan farklı yoksulluk tanımları yapılmıştır. Böylece yoksulluk farklı dönemlerde farklı tanımları yapılan bir kavram olmuştur. Bu çalışmada, yoksulluk kavramı ve bu kavramın geliştirilmesiyle üretilen farklı yoksulluk türlerine yer verilmiştir. Bu nedenle öncelikle mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk tanımlarına yer verilmiş ve son dönemde en yaygın kullanılan insani yoksulluk tanımlanmıştır. Sonrasında ise yoksulluğun tanımının değişimini göstermek açısından, yoksulluğun diğer türleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın amacı genelden özele doğru yoksulluk kavramını, Türkiye'deki yoksulluğun durumunu ve yoksulluktan en fazla etkilenen kesim olan kadınların yoksulluğunu değerlendirmektir. TÜİK 2002 yılından beri düzenli olarak her yıl "Yoksulluk Araştırması" çalışmaları yapmaktadır. Bu çalışmalardan yapılan çeşitli kriterlere göre yapılan en yoksul kesimler değerlendirilmiş ve bu değerlendirmede cinsiyet açısından en yoksul kesim kadınlar olmuştur. Bu araştırmanın önemi giderek artan oranda ilgi gösterilen yoksulluğun kadınlaşması kavramını toplumsal cinsiyet temelinde değerlendirmektir. Çalışma beş ana başlık altında toplanmıştır. Öncelikle konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yoksulluk kavramı, türleri ve son dönemlerde çıkan yeni yoksulluk kavramlarına değinilmiştir. Arkasından bu bilgiler ışığında istatistikî verilerle Türkiye'deki yoksulluk incelenmiştir. En son bölüm ise yeni kavramlardan biri yoksulluğun kadınlaşması üzerinde durulmuştur. Bu açıdan da çalışmada, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temelini oluşturan işgücüne katılım, hane içi eşitsizlikler ve eğitim alanındaki eşitsizliklerin yoksulluğu nasıl kadınlaştırdığı üzerinde durulmuştur.

I. YOKSULLUK KAVRAMI

Günümüzde, ekonomi, politika ve sosyoloji disiplinlerinin ortak olarak bir çalışma alanı edindiği yoksulluk olgusunun tarihini, neredeyse insanlık tarihi kadar geriye götürmek mümkün olduğu gibi, yaşanan ekonomik, toplumsal ve tarihsel süreçlerin birikimi, bugün, ilk ortaya çıkışından bu yana oldukça farklı yoksulluk görünümleri ve algıları ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla günümüzde yoksulluk olgusu/sorunu, hem politik alanın hem de akademi çevresinin temel tartışma

konularından biri haline gelmiştir. Üstelik “son on yıldır uluslararası yardım ve finans kuruluşlarının yoksul ülkelere ve yoksullukla mücadele konusuna özel ilgileri (Sallan Gül, 2002), sorunun ulusal boyuttan çıkarak uluslar arası düzeyde ilgi odağı haline geldiğine işaret etmektedir. Bu ilginin boyutları, yoksulluğu tanımlama, anlamlandırma, nedenlerine ilişkin derinlik sağlama, yoksulluğu azaltma/ortadan kaldırma gibi birçok alanı kapsayan geniş bir görünüm arz etmektedir. “Yoksulluğun ne olduğu” sorusu, belki de bu alanın en temel ve yanıtlanması da en zor olan sorunsalıdır. Esasen, her sosyal olguda olduğu gibi, genel geçer bir yoksulluk tanımının bulunmadığını, tanımların ekonomik, coğrafi, kültürel ve toplumsal ayrımlara göre büyük ölçüde farklılaştığını belirtmek gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, gelirlerin bölüşümünde ortaya çıkan farklılıklar, toplumsal, kültürel olarak yoksulluğun ve yoksulların nasıl algılandığı gibi birçok farklılık, yoksulluk tanımlarını da farklılaştırmaktadır (Erdugan, 2010: 9).

Yoksulluk, en temel anlamıyla “yokluk” durumunu, gereksinimlerini karşılayacak temel maddi olanaklardan “yoksun” olmayı tarif etmektedir. En genel anlamıyla yoksulluk; gelir eksikliği-azlığına bağlı olarak, asgari yaşam düzeyini sürdürmek için gereken mal ve hizmetlerden yararlanamama ve bu durumun beraberinde getirdiği sosyal mahrumiyet geliştirme duygusudur. Yoksulluk, “toplam kazançların biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi” olarak da tanımlanmaktadır (Field, 1983: 51). Chang’a (2007) göre, yoksulluğun kaynağı gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere uyguladığı “merdiveni geri itme” politikasıdır. Merdiveni geri itme, sanayileşmiş ülke zenginliğin doruğuna ulaştığı zaman, başka ülkelerin o seviyeye erişmesini engellemek için kendi uyguladığı politikaları uygulamasını engellemesidir.

II. YOKSULLUK TÜRLERİ

Yoksulluk kavramına niceliksel ve niteliksel olmak üzere iki açıdan yaklaşmak mümkündür. Bu bağlamda, mutlak yoksulluk-göreceli yoksulluk, objektif yoksulluk-subjektif yoksulluk, gelir yoksulluğu- insani yoksulluk, kapasite yoksunluğu kavramları karşımıza çıkmaktadır.

A. MUTLAK YOKSULLUK-GÖRELİ YOKSULLUK

Mutlak yoksulluk, yoksulluk tanımları içindeki en eski ve en temel yoksulluk tanımıdır. İlk anlamı itibariyle kişilerin yaşamlarını sürdürebileceği minimum gıda düzeyi olan açlık sınırını ifade etmektedir. Ancak bir başka anlamı da gıda düzeyinin de ötesinde barınma, giyim, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarının da karşılanma düzeyidir (Erdugan, 2010: 9).

Şenses (2003: 63) tarafından mutlak yoksulluk, hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve

harcama düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Tüketim harcamalarına göre yapılan hesaplamalar, bir kimsenin günlük olarak alması gereken kaloriyi sağlayacak temel gıdaların gerektireceği harcamaya göre yapılmaktadır. Buna göre, en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk eşiği oluşturmakta, gelir azlığı dolayısı ile bu eşiğin altında kalanlar “mutlak yoksul” olarak nitelendirilmektedir (Şenses, 2002: 63).

Dünya Bankası, günlük geliri asgari 2400 kalori değerindeki besini almaya yetmeyen kişileri mutlak yoksul olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre, günlük bir dolarlık harcama seviyesi mutlak yoksulluk sınırını oluşturmaktadır. Ancak bu sınır ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaştırılmış olup, Türkiye'nin dâhil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu grup için dört dolardır (Şenses, 2002: 64).

Görelî yoksulluk kavramı ise, insanın bir toplumsal varlık olmasından yola çıkarak; farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile, görelî yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade etmektedir (Dumanlı, 1995: 213). Zengingönül (2004: 109) görelî yoksulluğu, “bir ferдин ya da hane halkının, içinde bulunduğu sosyal grubun ya da yerleşim biriminin içindeki diğerlerine göre yoksulluğu incelediği gibi, bu sosyal grubun ya da yerleşim biriminin diğer grup ve birimlerle karşılaştırılması” olarak tanımlamaktadır. Görelî yoksulluk aynı zamanda, bireyin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarıyla ilgili bir kavramdır. Sallan-Gül'ün (2002: 109) belirttiği gibi, görelî yoksulluk “bireyin insanca bir yaşam sürdürebilmesi için yaşadığı toplumsal çevredeki temel altyapısal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamamasını ve birçok şeyden yoksun olmayı ifade eder.”

B. OBJEKTİF YOKSULLUK-SUBJEKTİF YOKSULLUK

Objektif yoksulluk, mutlak/görelî olarak belli standartlardan geri kalmaktır. Sübjektif yoksulluk ise, bireyin veya hanehalkının yoksul olduğunu düşünmesidir (Lipton, 1997). Yoksulluğun tanımlanmasında objektif yaklaşım (refah yaklaşımı) yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen değerlendirmeleri içermektedir. Sübjektif yaklaşım ise, yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine (fayda yaklaşımı) önem vermektedir. Uygulamada, kişilerin elde ettiği toplam faydanın hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler, genellikle objektif yaklaşımın benimsenmesini gerektirmektedir (Özsoy, 2004).

Öznel yoksulluk kavramında kişilerin kendi düşüncelerinden bağımsız olarak birtakım nesnel ölçütler geliştirilmesinden ziyade, daha çok kişilerin kendilerini “yoksul” görüp görmedikleri göz önünde bulundurulmaktadır. Bu

yaklaşımında, büyük ölçekli anketler aracılığıyla kişilerin mevcut öznel koşullarına dayanarak, kendilerini “yoksul” görüp görmedikleri ortaya çıkarılmakta ve bir öznel yoksulluk çizgisi belirlenmektedir (Erdugan, 2010: 11).

C. GELİR YOKSULLUĞU-İNSANİ YOKSULLUK

Gelir yoksulluğu, yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından gerekli gelir düzeyinin elde edilememesi durumu olarak tanımlanmakta olup, hesaplamada genellikle asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli gelir “yoksulluk sınırı” olarak ifade edilmektedir (Özsoy, 2004).

Yaygın olarak kullanılan mutlak ve görelî yoksulluk kavramları yoksulluğu tam olarak karşılayamadığı ve insan kapasitesine vurgu yapmadığı için, bu iki kavramdan daha kapsamlı olan insanî yoksulluk kavramı geliştirilmiş ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu’nda geliştirilen insani yoksulluk kavramı ise, insani gelişme ve insanca yaşam için parasal olanakların yanı sıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel bazı olanaklara da sahip olmanın gerekliliğine dayanmaktadır. İnsani yoksulluğu ölçmek için geliştirilen İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index) de yaşam süresinin kısalığı, temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet ve kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi insani gelişim açısından ortaya çıkan mahrumiyetleri, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişim dışında kalmış kişilerin oranını ölçmektedir. Bir bütün olarak İnsani Gelişme Endeksi, insanların refah düzeylerindeki değişimleri gösteren, ülkelerin kendi içlerinde, farklı bölgelerde ve ülkeler arasında gelişmeyi karşılaştıran, istatistiksel verilere dayalı bir göstergedir. (UNDP,1997). UNDP iktisadi ve sosyal imkânlarla sahip olma düzeyini belirlerken şu üç veriden faydalanmaktadır:

- Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi
- Temel sağlık imkânlarından yoksun olan nüfus yüzdesi
- 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesidir.

İnsani Gelişme Endeksi’nin tamamlayıcısı olarak iki endeks daha bulunmaktadır: Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksidir. İnsani Gelişme Endeksi’nde 2011 yılı ile birlikte rekor sayıda 187 ülkenin verileri yansıtılmıştır. 2011 yılı İnsani Gelişme Endeksi’nde Norveç, Avustralya ve Hollanda başı çekerken Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Nijer ve Burundi son sırada yer almıştır. Türkiye ise 187 ülke içerisinde 92. Sırada yer almıştır (UNDP, 2011).

Mutlak yoksulluk daha çok gıda yoksulluğu (açlık) olarak bilinir. Göreli yoksulluk ise gıda ve gıda dışı (giyim, konut ve enerji gibi) ihtiyaçları karşılayacak gelirden yoksun olmak anlamında kullanılmaktadır. Bu iki kavramı içeren, ama bunlardan daha kapsamlı olan insanî yoksulluk kavramı da insanın mal, hizmet ve altyapıya erişimini engelleyen ya da kısıtlayan yoksulluğun insanî boyutu olarak nitelendirilmektedir. UNDP'nin her yıl hazırladığı İnsani Gelişme Raporu'nda insanî yoksulluk kavramı önemli bir yer teşkil etmektedir. Ülkelerin yoksulluk profilleri insanî yoksulluk kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir (Yusufoğlu, 2010: 11).

D. KIRSAL YOKSULLUK- KENTSEL YOKSULLUK

Kırsal ve kentsel yoksulluk, yoksulluğun mekânsal bir ifadesidir. Tarımsal üretimi gerçekleştirecek toprağa sahip olmama ve ucuz emek olan kırsal yoksulluğun temelinde topraksız ve kalifiye olmayan işçiler bulunmaktadır. Kırsal yoksulluk, geçinme olanaklarını ve umudunu yitiren kitlelerin kente göç etmesi ile kentsel yoksulluğun temelini oluşturur. Kırsal yoksulluk kentsel yoksulluktan daha yaygın bir yoksulluk türüdür. Kırsal yoksulluk oranının fazla oluşu kentlere göçü beslemekte ve kentsel yoksulluğun artışına zemin hazırlamaktadır.

Kırsal yoksulluğun kentsel yaşama taşınmasıyla, kentler gelir eşitsizliklerinin ve sosyal eşitsizliklerin en çok su yüzüne çıkmıştır. Belirli bir bölgenin belirli kaynaklardan yoksun oluşu, kentin görece dengesizliği, düzensizliği ve bozulan fonksiyonelliği, ayrıca sosyal etkinlik, yetkinlik ve kurumsal açıdan da bir yetersizlik olarak kendini gösteren kentsel yoksullukla yüzleşmektedir (Erdugan, 2010: 12).

E. YAPABİLİRLİKTEN YOKSUNLUK

Yapabilirlikten Yoksunluk, yoksunluğu standart yoksulluk ölçütü olan gelir düzeyi yerine “kabul edilebilir bir hayat düzeyine ulaşmak için gerekli temel yapabilirliklerden yoksun olma” şeklinde tanımlamaktadır. Tanımın farklılığı, gelir veya fayda yerine birey özgürlüğünün vurgulanmakta olmasından kaynaklanır. Zira yoksulluğu anlamak için insanların “ne yapıp yapamadıkları ve ne olup olmadıklarına” odaklanılması gereği üzerinde durulmaktadır. Dolayısı ile bu görüş, gelirin kendi içinde bir amaç olamayacağı, kişinin refahı için ancak bir araç olabileceğini savunmaktadır (Sen, 2004).

İnsani gelişme ve insani yoksulluk kavramları temelde Amartya Sen'in “Yapabilirlikten Yoksunluk Yaklaşımı”na dayanmaktadır. 1998 yılı Nobel Ekonomi Ödülü sahibi olan Sen, “yapabilirlikten yoksunluk” ile yoksulluk ve kalkınma yaklaşımlarına yeni bir bakış açısı getirmiştir (Sam, 2008: 60).

Yapabilirlikten Yoksunluk, önemli olanın belirli bir gelire ya da mala sahip olmak ya da olmamak değil, insani yaşam için gerekli seviyeye gelmektir.

Yapabilirlikten yoksunluk, insan refahına çok boyutlu bir bakışı açısı getirir. Yaklaşım insanların gelir ve harcamaları ile ilgilenmek yerine, onların etkili bir biçimde “ne yapabildiklerine” ve “ne olabildiklerine” odaklanarak “eşitlik nedir” sorusu ile ilgilenmektedir (Sam, 2008: 64). Yapabilirlikten yoksunluk, yoksulluğu da “kapasite yoksunluğu” olarak tanımlamaktadır. Bu perspektifte, yoksulluk standart yoksulluk ölçütü olan gelir azlığından çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak görülmektedir. Sen’e göre, temel kapasitelerden yoksunluk, erken ölümlerde, yetersiz beslenmede, süre giden hastalıklarda, okuryazarlık oranının düşüklüğünde ve diğer başarısızlıklarda ortaya çıkabilmektedir (Sen, 2004: 36). Yapabilirlikten yoksunluk yaklaşımı, düşük gelirin yoksulluğun başlıca nedenlerinden biri olduğu, çünkü gelir yetersizliğinin kişinin yapabilirlikten yoksunluğunun başlıca sebebi olabileceğini söylemektedir (Sam, 2008: 66).

Sen göre, gelir ile yapabilirliği arasındaki ilişki, kişinin yaşı, toplumsal cinsiyeti ve toplumsal rolleri, yerleşim yeri ve denetleyemeyeceği ya da kısmen denetleyebileceği diğer değişikliklerden güçlü bir biçimde etkilenmektedir. Yaş, özürsüzlük ya da hastalık gibi engeller kişinin gelir edinme kapasitesini azaltmaktadır. Bu engeller aynı zamanda gelirin kapasiteye dönüştürülmesini de zorlaştırmaktadır. Çünkü yaşlı, özürsüzlük ya da ağır hasta olan bir kişi aynı işlevleri kazanmak için daha fazla gelire ihtiyaç duyabilmektedir. Bu durum, kapasite yoksunluğunun gelir yoksulluğundan daha önemli olabileceğini göstermektedir (Sen, 1999: 127–128).

Yapabilirlik yaklaşımı, eşit hakların eşit yapabilirlikler anlamına gelmediğini göstermesi açısından da önemlidir. Mesela, hamile veya küçük çocuklu kadınların çalışma hayatında erkeklerle eşit haklara sahip olmaları, onların çalışma hayatında eşit başarı şansına sahip olduklarını göstermemektedir. Dolayısıyla dezavantajlı gruplara eşit fırsatlar vermek, onların eşit haklara sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Yoksulluk çok boyutlu bir sorun olduğu için, çoğu zaman eğitimsizlik, iş hayatına katılamama, bir azınlık mensubu olma, bedensel veya zihinsel özürsüzlük, sorunlu bir aile çevresi gibi durumlarla yakından bağlantılı bulunduğu için, yoksullukla mücadele yöntemleri de eşit hakların ötesinde kişiye veya sosyal gruba özel yöntemler gerektirmektedir (Buğra, 2005: 7). Özel durumlara sahip kişilerin özel yöntemlerle kayrılmalarına ihtiyaç vardır.

İnsanların farklı olduğundan yola çıkılarak, eşitlikler konusunun farklı çerçeve de düşünülmesi gereklidir. Bu noktadan hareketle özgürlükler, yapabilirlikler ve işlevsellikler noktasına taşınmıştır. Sen’e göre yapabilirlikler, insanların geliri ya da tüketimi üzerinde değil, insanların ne ne yapmaya muktedir oldukları, yani yapabilirlikleri (capabilities) üzerinde olmalıdır (Sen, 1992: 6). Yapabilirlik, İnsanın yaşamının, ‘olmak ve yapmak’ biçiminde birbiriyle ilişkili bir dizi işlevselliği içermektedir (Sen, 1992: 39). İşlevsellik bir şeyi yapmaya muktedir olma, yani buna yönelik yapabilirliktir (Sen, 1992: 40).

III. YENİ YOKSULLUK VE YENİ YOKSULLUK KAVRAMLARI

Yoksulluk yeni bir kavram olmamasına karşın günümüz itibariyle sosyal ve ekonomik açıdan farklılaşabilmektedir. Yeni yoksulluk, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2005: 72) ifadeleriyle, "sadece gelir / tüketim sorunları dolayısıyla yoksulların mutlak bir fakirlik çizgisinde yaşamasıyla ilgili değil, onların, yaşamlarını iyileştirecek 'yapabilirliklerini' kısmen ya da tamamen yitirmesiyle de ilgilidir." Yeni yoksullar kronik işsizlikle karşı karşıya kalan, ekonomik, sosyal ve siyasal olarak dışlanan, yoksulluklarıyla baş etmek için hiçbir ümidi kalmayanlardır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005: 73). "Yeni yoksulluk diye tanımlanan olgu, toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabakaya işaret etmektedir" (Buğra ve Keyder, 2003: 21). Buğra ve Keyder (2003: 19) yeni yoksulluk kavramını; toplumsal dışlanma, alt sınıf ve kenardalık kavramlarıyla tanımlamaktadır. Kenardalık, kenarda kalanların ekonomik, politik ve kültürel anlamda sisteme uyum sağlanamadığını belirten bir kavramdır. Özellikle Latin Amerika bağlamında kullanılan bu kavram, kendini sistemden soyutlayan marjinal grupların ortaya çıkması şeklinde görülmektedir. Alt sınıf kavramı ise ABD bağlamında gündeme gelmiş bir kavramdır. İnsanların var olan sistemin değişmesinden ötürü mevcut olanaklarını koruyamamaları bu yüzden de kendilerine ayrı bir dünya kurarak sınıflar altı bir tabaka haline gelmeleridir (Buğra ve Keyder, 2003: 20).

Sosyal dışlanma ise, daha çok AB ülkelerinde kullanılan bir kavramdır. Sapancalı (2005) sosyal dışlanmayı, "bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan ve bireyin kendi geleceğini oluşturmasında fırsatların tam olarak erişimini engelleyen temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla olan bağlarının kopması, sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından yoksun olma/bırakılma durum ve süreçleri" biçiminde tanımlamaktadır. Buna göre sosyal dışlanma, sadece gelir yoksunluğundan doğan bir yoksulluk durumunun içerisinde, çeşitli yoksunluklar sebebiyle (eğitimsizlik, işsizlik, azınlık durumunda olma gibi) toplumsal yaşamın dışında kalma durumudur.

Yoksulluğun anlaşılmasında etkili olan sosyal dışlanma kavramı, Fransa'da toplumsal bütünleşme ve dayanışma sorunlarının tartışıldığı 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Başlangıçta, "sosyal dışlanma" terimi ekonomik kaynaklara ulaşamayan fiziksel ve zihinsel engelliler, yaşlılar, uyuşturucu bağımlıları, suçlular gibi sanayi toplumunun normlarına uymayanlar, "dışarıda kalanlar" için kullanılmıştır. 1970'lerin sonları ve 1980'li yıllarda ise, dünya sermayesinin küreselleşmesi ve sanayi toplumlarının sosyo-ekonomik yapısında derin farklılaşma süreçleri ve yapısal değişiklikler ortaya çıkması ile birlikte, toplumsal birleşmeye tehdit oluşturan, sürekli işsizlik, varoşların yaygınlaşması ve aile yapısında ortaya çıkan değişiklikler vb. yeni problemlere işaret etmeye başlamıştır (Sapancalı, 2005: 59).

Yeni yoksulluk kavramı olarak ifade edilen bu sürecin öne çıkan özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Yeni yoksulluk sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerle ilgili bir kavram değildir.
- Yeni yoksulluk sadece ekonomik anlamda bir dışlanmışlığı değil, çok boyutlu bir dışlanma sürecini yansıtır. Dolayısıyla çalışan yoksullar bu yoksulluğun belirleyicileri olmuştur.
- Yeni yoksulluğun bir başka özelliği ise, yoksulluğu yaşayan kuşakların olumsuzlukların çeşitli derecelerde bir sonraki kuşağa devredilmesi, günümüz yoksulluğunun bir başka karakteristiğini oluşturmaktadır.
- Yeni yoksulluğun bir diğer yönü ise, yoğun olarak dezavantajlı grupları, kadınları, yaşlıları, özürlüleri ve çocukları diğer kesimlere göre daha fazla etkilemesidir (Buğra ve Keyder, 2003; Erdugan, 2010: 16).

Ekonomik güç kullanımındaki cinsiyet eşitsizliği ve farklılıkları, ücretlendirilemeyen emeğin kadın ve erkek arasındaki eşitsiz dağılımı ve kontrolü, tüm zararlı gelenek ve görenekler, kadının ekonomik bakımdan güçlendirilmesini önlemiş ve yoksulluğun kadınlaştırılmasını hızlandırmıştır (KSSGM, 2001: 12).

IV. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK

TÜİK periyodik olarak 2002 yılından itibaren “Yoksulluk Araştırması” anketleri yapmaktadır. TÜİK’in tanımlamalarına göre; “yoksulluk; İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur.” Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlayan kurum, Dar anlamda yoksulluğu (açlık), açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu olarak ifade ederken, geniş anlamda yoksulluğu da toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmak olarak tanımlamaktadır.

TÜİK ayrıca Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluğu da tanımlamaktadır. Buna göre de; Mutlak yoksulluk, “hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur.” Mutlak yoksulluk bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesidir. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Görelî yoksulluk ise “bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur.” Buna göre asgari gelir ve harcamaya sahip olan birey ya da aile görelî anlamda yoksul olarak tanımlanmaktadır.

TÜİK, mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırlarını ve bu sınırların altında kalarak yoksul olarak nitelenen fert sayılarını hesaplamaktadır. Çalışmalarda, gıda yoksulluğunun (açlık) temelini teşkil eden olan gıda sepeti Hane halkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak belirlenmektedir. Gıda yoksulluk (açlık) oranı, “fert başına tüketim harcaması, gıda yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmaktadır. Fertlerin gıdanın yanı sıra gıda dışı

ihtiyaçları da göz önüne alınarak da yoksulluk sınırına ulaşabilmek için gıda dışı mal ve hizmet payının da eklenmektedir.” Bu yoksulluk sınırının belirlenmesi amacıyla da gıda ve gıda dışı mal ve hizmetleri kapsayacak şekilde yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır. Gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmaktadır (Ensari, 2010: 9–10).

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ölçmek için yapılan çalışmalar son dönemlerde ağırlık kazansa da çok sınırlı sayıda kalmaktadır (Gündoğan, 2008: 45). Bu alandaki en yeni çalışma ise, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan ve sonuçları Ocak 2011’de duyurulan “2009 Yoksulluk Araştırması”dır. Türkiye’de resmi yoksulluk sınırının tespitine yönelik ilk çalışma yine TÜİK tarafından yapılan “2002 Yoksulluk Araştırması”dır (Gündoğan, 2008: 45).

Türkiye’de 2002–2009 yılları arasında yapılan Yoksulluk Araştırmalarının sonuçları Tablo 1’de görülmektedir. Tablo 1’den hareketle ülkemizde gıda yoksulluğu açısından ciddi bir sorunun olmadığı görülmektedir. Tablo 1 incelendiğinde 2002’de fertlerin yüzde 1,35’i; 2003 ve 2004’de yüzde 1,29’u; 2005’te yüzde 0,87’si; 2006’da yüzde 0,74’ü; 2007’de yüzde 0,48’i; 2008’de yüzde 0,54’ü açlık sınırının altında olduğu görülmektedir. 2009 yılında ise Türkiye’de fertlerin yaklaşık % 0,48’i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08’i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı altındaki nüfusun oranı ise 2002 yılında yüzde 26,96 iken, 2006 yılında ise yüzde 17,81, 2009 yılında ise yüzde 18,08 olarak belirlenmiştir. Eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin yüzde 50’sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği durumda (görelî yoksulluk), 2002 için yoksulluk oranı yüzde 14,74 iken; 2006 yılı için yüzde 14,50’ye gerilediği tespit edilmiştir. 2009 yılı için bu oran yüzde 15,12’ye yükselmiştir. Buna karşın kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert bulunmamaktadır (TÜİK, 2011).

Tablo 1: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2002–2009

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE								
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,20	0,01	0,02	0,01	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı ⁽¹⁾	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı ⁽¹⁾	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ⁽²⁾	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12
KENT								
Gıda yoksulluğu (açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,03	0,01	0,01	-	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı ⁽¹⁾	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı ⁽¹⁾	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ⁽²⁾	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59
KIR								
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,46	0,01	0,02	0,04	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı ⁽¹⁾	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı ⁽¹⁾	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ⁽²⁾	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20

(1) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre hesaplama yapılmıştır. 2009 yılı için 1 \$'ın SGP'ne göre karşılığı olarak 0,917 TL kullanılmıştır.

(2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Araştırması Sonuçları, Haber Bülteni, S.3, Ocak 2011.

TÜİK'in yoksullukla ilgili son verileri ışığında özetle şunlar söylenebilir:

- Tablo 1'de görüldüğü gibi kırsal bölgelerde yoksulluk daha yaygın bir sorundur. Kırsal bölgelerdeki yoksulluğun 2009 yılı için yüzde 1,42 olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artmaktadır. 2009 yılında hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı % 9,65 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 40,05 olarak hesaplanmıştır. 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerden kentsel yerlerde oturanlar için yoksulluk riski % 25,21 iken kırsal yerlerde bu oran % 54,06'dır.

- Hanehalkı türüne göre çocuklu çekirdek ailede bulunan fertlerin yoksulluk oranı yüzde 15,98 olurken, çocuksuz çekirdek ailelerde bu oran yüzde 9,86'ya düşmektedir. Ataerkil veya geniş ailelerdeki fertler için yoksulluk oranı ise yüzde 24,48 olarak tahmin edilmiştir.
- Fertlerin çalışma durumlarına göre yoksulluk riski de değişmektedir. 2009 yılında ücretli-maaşlı çalışanlarda yoksulluk oranı % 6,05 iken, yevmiyeli çalışanlarda bu oran % 26,86, işverenlerde % 2,33, kendi hesabına çalışanlarda % 22,49 ve ücretsiz aile işçisi olanlarda ise % 29,58 olmuştur.
- En yüksek yoksulluk riskine sahip olan tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı, 2008 yılında % 37,97 iken 2009 yılında % 33,01 olarak tahmin edilmiştir. Sanayi sektöründe çalışanlarda 2009 yılında yoksulluk oranı % 9,63 olarak hesaplanırken, bu oran hizmet sektöründe çalışanlarda % 7,16 olmuştur. 2009 yılında ekonomik olarak aktif olmayan fertlerin yoksulluk oranı % 14,68 ve iş arayan fertlerin yoksulluk oranı % 19,51'dir.
- Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin azaldığı görülmektedir. 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı % 29,84 olurken, ilkokul mezunlarında bu oran % 15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5,34, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 0,71 olmuştur. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise % 24,04'tür.

Tablo 2: Çeşitli Kriterlere Göre En Yoksul Kesimler

<i>Kriterler</i>	<i>En Yoksul Kesim</i>	<i>Yoksulluk Oranı</i>
Yerleşim Yeri	Kırsal Kesimde Yaşayan	38,6
Cinsiyet	Kadın	18,1
Eğitim	Okur-yazar Olmayan	29,8
Hanehalkı	Ataerkil veya Geniş Aile	24,4
İktisadi Faaliyet	Tarım Sektörü	33
İşteki Durum	Ücretsiz Aile İşçisi	29,5

Kaynak: 2009 Yoksulluk Araştırması; Gündoğan, 2008: 47.

Yukarıda Tablo 2'de görüldüğü gibi Türkiye'de kırsal kesimde yaşayanlar, kadınlar, okur-yazar olmayanlar, geniş aileler ve tarım sektöründe çalışanlar en yoksul kesimleri oluşturmaktadır. Tablo 2'de gösterilen çeşitli kriterlere göre yoksul kesimlere bakıldığında kadın yoksulluk oranının yüzde 18,1 olduğu görülmektedir. Ancak diğer açılardan bakıldığında da kırsal kesimde tarım sektöründe eğitim düzeyi düşük ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar zaten kadınlardır. Dolayısıyla en yoksul kesimi kadınlar oluşturmaktadır. Yoksulluk elbette sadece kadınları ilgilendiren bir konu değildir, ancak farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yoğun olarak en fazla etkilenen kesim kadınlardır. Genel olarak toplumda var olan kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri de kadın yoksulluğunu derinleştirmektedir.

V. KADIN YOKSULLUĞU YA DA YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI

Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusunda yapılan çok sayıda akademik çalışmaya rağmen (Dumalı, 1996; Dansuk, 1997; Buğra ve Keyder, 2003; Işık ve Pınarcıoğlu, 2005) özellikle kadın yoksulluğu ya da yoksulluğun kadınlaşması konusunda yapılan çalışmalar ancak son dönemlerde önem kazanmaya başlamıştır.

Kadın Yoksulluğu konusu 1970’li yıllardan itibaren literatürde yer almaya başlamış ve yoksulluğun dezavantajlı grupla içinde en fazla kadınları etkilemesi yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların başında “yoksulluğun kadınlaşması” (Moghadam, 2005), “hane reisinin kadınlaşması” ve “yoksulların en yoksulu” (Chant, 2003) kavramları gelmektedir.

“Yoksulluğun kadınlaşması” kavramı, ilk olarak 1978 yılında Diane Pearce tarafından kullanılmıştır. Bu kavramı 1950-1970 yılları arasında Amerika’da yoksulların 2/3’ünü kadınların oluşturması kadınların ekonomik durumlarının giderek kötüleşmesine dikkat çekmek üzere kullanmıştır. Pearce’dan sonra da yoksul kadınların sayısının yoksul erkeklerin sayısından fazla olması ve yoksulluğun kadınlar ve erkekler tarafından farklı biçimlerde tecrübe edildiğini de ortaya koymuştur. 1995’te 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı’nda da “Yoksulluğun Kadınlaşması” ifadesi yer almıştır (Ulutaş, 2009: 25). Aslında “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı ile bazen kadınların daha sıklıkla yoksul oldukları anlatılmak istenirken bazen de yoksulluğun kadınlar arasında erkeklere oranla daha fazla olduğu ve bazen de kadın yoksulluğunun erkek yoksulluğundan daha keskin ve çok boyutlu olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletlere göre ise yoksulluğun kadınlaşmasında iki nokta önemli nokta bulunmaktadır. Bunlar, dünya üzerinde üzerinde günde 1 USD ya da daha az gelirle yaşayanların çoğunluğunun kadın olması ve kadınlar ve erkekler arasındaki farkın kadınlar aleyhine açılmaya devam etmesidir (Hattatoğlu, 2007: 6). Bu konuda Ecevit’in (2003: 85) bu konuda bazı çarpıcı saptamaları bulunmaktadır. Dünyadaki toplam işgücünün 2/3’ünü kadınlar oluştururken; kadınların günlük çalışma süreleri saat olarak erkeklerden yüzde 25 daha uzun ve dünya gelirinden sadece yüzde 10’u kadınlara aittir. Ayrıca dünyadaki yoksul nüfusun yüzde 70’ini kadınlar oluşturmaktadır.

Kümbetoğlu’na göre (2002: 129), “kadınlar erkeklere göre yoksulluğu farklı biçimde yaşarlar, farklı algılar ve farklı stratejiler geliştirirler”. Dolayısıyla cinsiyet açısından bakıldığında da kadınların yaşadıkları yoksulluk, erkeklerin yaşadıkları yoksulluktan daha yoğun ve daha derindir. Yoksulluğun kadınlar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri çerçevesinde ele alınması 1970’lerden sonra ortaya çıkan kadın çalışmaları ile ağırlık kazanmıştır (Kümbetoğlu, 2002: 129). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaklaşımıyla bakıldığında, kadın yoksulluğu yoksulluğun farklı boyutlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni,

gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerdeki informel sektörlerin büyümesi ve “çalışan yoksullar” ın ortaya çıkması ve işgücüne katılanların içerisinde büyük bir kitleyi temsil etmesidir (Hattatoğlu, 2007: 9).

Yoksulluğun kadınlaşması, Rahnema’ya (2009: 257) göre, “modernize yoksulluk” olarak tarif ettiği modern yoksulluğun ikincil görüngüsüdür. Rahnema, yoksulluğun günümüzde artık bir sefalet halini aldığı ve kadınların ekonomik bir değer olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Rahnema (2009: 263) ayrıca, dünyadaki en zenginlerle en yoksullar arasında derinleşen uçurumun kadınların kendi aralarında da meydana geldiğini vurgulamıştır. Ayrıca zenginlikle sefaletin aynı dönemde birlikte artıyor olması karşısında şu soruyu sormuştur: “Kadınlar bugün tarihte görülmemiş bir biçimde hukuksal, ekonomik ve toplumsal haklardan yararlanırken, dünyada kadın sefaletinin genelleşiyor olması nasıl bir paradoks?” (Rahnema: 2009: 261–262). Rahnema, modern dönemde kadının konumundaki değişimleri yeni ortaya çıkan iktidar tarzlarıyla ilişkilendirmektedir.

“Geleneksel topluluklarda ailenin ve ailenin yaşadığı toplumsal ortamın ekonomik yapısı, kadın ve erkekler tarafından eşit olarak korunuyordu: ya bütün kadın ve erkekler yoksuldu ya da hiç kimse yoksul değildi. Bu durum iki tür arasında hiçbir işbölümünün bulunmadığı anlamına gelmiyordu. Genellikle erkekler tarafından yerleştirilen adetler, ayrımcılıklar kadının aleyhineydi ve karşılıklılık ve toplumsal bütünü düzenleyici ilkeler, kadınların bütündeki yerine daha az saygılıydı. Tüm ev işlerinden sorumlu olan kadınlar, aynı zamanda (ve genellikle erkeklerden daha fazla) topluluk için gereken ekonomik ve üretken etkinliklere katılıyorlardı” (Rahnema, 2009: 257–258).

Konuya toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında yaklaşan Ecevit’de (2003: 83–86), kadınların hane reisliği, toprak sahipliği, mülkleri yönetme ve iş kurma gibi konularda erkeklerle eşit bir konumda olmadığını ve bu eşitsizliklerin kadınların yoksulluğunu etkilediğini belirtmektedir. Kadın yoksulluğunun bir dünya sorunu haline geldiğini vurgulayan Ecevit (2003: 85), kadınların yoksullaşmasının toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilgili olduğunu belirtmektedir. Yoksulluğu toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile ilişkilendiren Ecevit (2003)’e göre kadın yoksulluğunu gidermenin yolu da; iş gücü piyasasına katılımındaki eşitsizlikleri, hane içi eşitsizlikleri ve eğitim alanındaki toplum cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesidir.

VI. KADIN YOKSULLUĞUNUN NEDENLERİ

Kadın yoksulluğunun nedenleri bireysel ve kültürel özelliklerle, yapısal özelliklerle (Spicker, 1993) ve toplumsal cinsiyetle (Çağatay, 1998: 16; Parr, 1999: 100-102) bağlı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak kadın yoksulluğunu açıklamak için kullanılan temel neden toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilmektedir (Elmelech ve Hen-Lu, 2004:161). Kadın yoksulluğunu genel yoksulluktan ayırmak için bazı belirleyici özellikleri bulunmaktadır. Bunlar, kadının işgücü piyasasındaki

konumu, hane içi eşitsizlikler ve eğitim imkânlarından yeterince yararlanamama durumudur (Uçar, 2011: 38).

A. KADININ İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ KONUMU

Yoksulluk günümüzde gelir ile açıklanmaya çalışılan bir olgudur (Roy, 2001: 689). Kadınların toplumsal hayata katılması için en önemli araç temel bir gelire sahip olmasıdır. İnsanca yaşam için parasal olanakların yanı sıra temel ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla sosyal, kültürel ve ekonomik farklı olanaklara da sahip olunması gereklidir. Bu nedenle, asgari gereksinimler dışında maddi refahta olmak zorundadır. Bu anlamda yoksulluk açısından kadının iş gücü piyasasındaki eşitsiz konumu, kadınların ekonomik hayatın kurbanı olduğunun da bir göstergesidir.

Türkiye’de kadın istihdamının genel özellikleri; işgücüne düşük katılım, göçle birlikte kadınların şehirlerde işgücü piyasası dışında kalması, eğitim olanaklarından yeterince yararlanamayan kadının ücret düzeylerinin düşük olması, kırsal alanda istihdam edilen kadınlar için büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak ya da kentte enformel sektörde düşük ücretlerle sosyal güvencesiz çalışmak ya da ev eksenli çalışmaktır (Şener, 2009: 7). 2011 Ekim ayı itibarıyla Türkiye’de kadınların işgücüne katılma oranı yüzde 29, istihdam oranı ise yüzde 10,8’dir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı yüzde 71,7, istihdam oranı ise yüzde 65,6’dır. Hem kadın hem de erkek için yüksek istihdam oranları bulunmamaktadır. Türkiye’de genel olarak kayıt dışı çalışanların oranı 2011 Ekim ayı için yüzde 41,8 olarak gerçekleşmiştir. Enformel çalışanların sayısının bu kadar yüksek olması Türkiye’de yoksulların büyük çoğunluğunu çalışanların oluşturduğu söylenebilir.

Hiç şüphesiz kadınların işgücü katılımı konusundaki kararlarını etkileyen çocuk bakım sorunu da en önemli konudur. Çocuk bakımı konusundaki ekonomik zorluklar ve imkânsızlıklardan dolayı kadınların işgücüne katılımındaki en önemli engeldir (Öztürk ve Çetin, 2009: 2672).

Kadının işgücü piyasasındaki düşük katılımının ortaya çıkardığı sonuç kadının erkeğe bağımlılığıdır. Dolayısıyla istihdamın sağladığı olanaklar içinde erkeğe bağımlılık ortaya çıkmaktadır. Emeklilik hakkından yararlanamamak, sağlık hakkından yararlanmak için erkeğe ihtiyaç duymak bu bağımlılığın temel sonuçlarından (Şener, 2009: 3). Ancak işgücü piyasasına katılım kimi zaman yoksulluğun kadınlaşmasını önlemede yeterli kalmamaktadır. Çünkü kimi zaman elde edilen gelir yoksulluktan kurtulmak için yeterli değildir. “Çalışan Yoksullar” olarak kavramlaştırılan bu durum, düzensiz işe sahip olmak ya da elde edilen gelirin çok az olması dolayısıyla yoksulluk içinde kalınmasıdır. Kadın açısından bakıldığında da, düzensiz çalışması, enformel çalışması ya da düzenli olsa bile elde ettiği gelirin çok cüzi olması, bu yüzden de çocuk bakımı, hasta bakımı ya da ev bakım yükümlülüklerini karşılayamaması, çalışan kadınlarında yoksulluk riskiyle karşı karşıya gelmesine engel olamamaktadır (Şener, 2009: 6). Şener’in (2009: 6)

bir başka değerlendirmesi de kariyer sahibi kadınlar içindir. Şener, kariyer sahibi kadınların da ev içi sorumlulukları ve çocuk bakımı için daha fazla zaman harcadıkları ve daha çok çalıştıkları için gelir yoksulluğu yaşamaları bile bu kadınlar için “Zaman Yoksulluğu” kavramının kullanılabilceğini belirtmiştir.

ABD’de boşanma oranlarının artmasıyla ayrı yaşamaya başlayan kadınlar ile evlenmeden çocuk sahibi olan kadınların yoksulluk oranlarının daha da arttığı görülmüştür. Hane reisi konumuna gelen kadınların yoksulluklarının artması ile birlikte bu yoksulluklarını bakmakla yükümlü olduğu kişilerle paylaşmaya başlamıştır (Goldberg ve Kremen, 1990: 45).

B. HANE İÇİ EŞİTSİZLİKLER

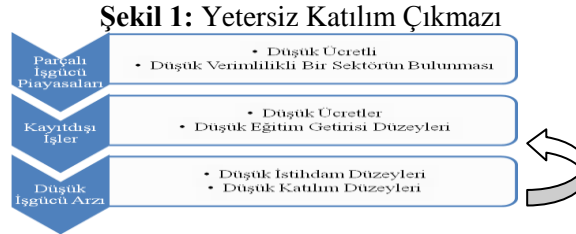
Hane içi eşitsizlikler, hane içinde kadın ve erkeklere verilen değer, çocukların hane gelirine katkıları ve kızların eğitimiyle açıklanabilir (Moghadam, 2005). Kadına karşı eşitsizlik öncelikle hane içinde kendini göstermektedir. Aile içerisinde kız çocuklarının eğitime yeterli önem verilmemekle birlikte, erkeğe daha fazla önem verilmekte ve ev dışı sorumluluklarda hep daha ön planda olmaktadır. Kız çocukları aile içinde daha çok anneye ve aileye yardım, ev işlerini yapma gibi sorumluluklarla çevrilirken, erkek çocukları istedikleri takdirde eğitime devam etme ya da ev dışı işlerle meşgul olma sorumlulukları verilmektedir. Böylece hane içinde başlayan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri daha çocukluktan başlayarak kadınlar tarafından içselleştirilmeleri sağlanmaktadır.

Çocukluktan başlayan kadının ikinci plana itilmesi sonrasında da devam etmektedir. Kadınlık rollerini yerine getirmek zorunda kalan kadın, ya çalışmak için aileden izin almak zorunda ya da izin olsa dahi yeterli niteliğe sahip olmadığı için enformel sektörlerde, sosyal güvencesiz ve düşük ücretlerle istihdam edilmektedir.

C. EĞİTİM

Eğitim anlamında kadınların bu imkânlardan yeterince yararlandırılmamaları, yoksulluğun kadınlaşmasını arttırmakta hatta kalıcılaşmaktadır. Yeterli eğitim olanaklarından yararlanamayan kadınlar çoğunlukla nitelik gerektirmeyen, sosyal güvencesiz ve düşük ücretli işlerde ve enformel sektörlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk hızla ve kalıcı şekilde kadınlaşmaktadır.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımlarının uluslararası standartlara göre düşük olmasının temel nedeni kentsel alandaki eğitim düzeyi düşük kadınların işgücüne katılımlarının düşük olmasıdır. Kentsel alanlardaki eğitim düzeyi düşük kadınlar “Yetersiz Katılım Çıkmazı” adı verilen bir olguyla karşılaşmaktadırlar (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]ve World Bank Raporu, 2009. 22).

Kaynak: DPT ve World Bank, 2009: 23

Kentlerde yaşayan eğitim düzeyi düşük kadınların sosyal güvencesi olmayan enformel sektörlerde çalışma olasılığı yüksek olduğu için bu sektörlerde kadınların kazandıkları ücretler düşük düzeydedir. Dolayısıyla sadece enformel çalışabilecek kadınlar arasındaki istihdam ve işgücü arzı oldukça düşük olacaktır. Bu düşük ücret ve düşük eğitim getirileri de, ailelerin kızlarının ileride işgücüne katılma şanslarının çok az olacağını düşündüklerinden kızlarının eğitimine yetersiz yatırım yapılmasına yol açmaktadır. Bu durum hem işgücü arzının hem de ücretlerin düşük kalmasına neden olarak bir çıkmaz oluşturmaktadır ve yetersiz katılım çıkmazı adı verilen bir kısır döngü meydana gelmektedir (DPT ve World Bank, 2009: 22). Yetersiz katılım çıkmazı adı verilen bu döngü de özellikle kırdan kente göç eden kadınların yoksulluğunu açıklamak için en önemli kavramdır.

Kırsal alanda da işgücüne duyulan gereksinim, ailelerin geçim koşulları ve gelir düzeyleri çocukların eğitim yaşamlarına kısıltmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda ailelerin kızlarını okutmamak yönünde genel bir isteksizliği söz konusudur. Bunun temel nedeni ise, kız çocuklarına ailelerin kayıp gözüyle bakmasıdır. Genelde eğitimi yarıda bıraktıran kız çocukları ya erken yaşlarda evlendirilmekte ya da ücretsiz aile işçiliği yaptırılmaktadır.

Gerek kırsal alanda gerekse kırdan kente göçle gelen kadınlardaki düşük eğitim seviyesi ve kız çocuklarına yapılan düşük yatırımlar yoksulluğun kadınlaşmasının önemli sebeplerindedir.

SONUÇ

Yoksulluk tanımlanması güç bir kavram olduğu için farklı ölçütlere göre tanımlamalara gidilmiştir. En genel biçimiyle yoksulluk insanların en temel fiziksel gereksinimlerinin karşılanamamasıdır. Günümüzde yoksulluk çalışmalarında da en çok kullanılan yoksulluk tanımları ise gelir ve tüketime bağlı olan yoksulluk tanımı ile yaşam koşulları üzerinden tanımlanan yoksulluktur. Ardından farklı ölçütlere göre farklı yoksulluk tanımları yapılmıştır. Son dönemlerde ise yoksulluk araştırmalarına konu çalışan yoksulluğu, çocuk yoksulluğu ve kadın yoksulluğu gibi farklı boyutlarda yoksulluk türleri olarak yeni yoksulluk kavramları incelenmeye başlanmıştır.

Türkiye’de yoksulluğun yapısına bakıldığında mutlak yoksul ve gıda yoksulluk oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Ancak gıda ve gıda dışı harcamaları kapsayan yoksulluk tanımına göre Türkiye’deki yoksulluk oranına bakıldığında yoksulluk oranının 2009 yılı için yüzde 18 gibi yüksek bir düzeyde olması sorunun önemli boyutlara ulaşmaya başladığının bir göstergesidir. 1980’lere kadar kırsal bilgelere yaygın olan yoksulluk kentlere göç ile birlikte gözle görülür bir şekilde yoksulluk kentlere taşınmaya başlanmıştır. Yoksulluk çok boyutlu bir kavram olduğu için çözümü konusunda da ekonomik, toplumsal ve kültürel yapı göz önünde bulundurularak çözüm politikaları üretilmesi yerinde olacaktır.

Yoksulluk uzun zamandan beri mücadele edilmesi gereken en önemli sorundur. Kişilerin asgari yaşam şartlarına sahip olamaması olarak bilinen yoksulluk kavramı, kadınlar içinde ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Kadınların yoksullaşması ya da yoksulluğun kadınlaşması toplumda zaten var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirmektedir. Bu bağlamda, gerek işgücü piyasasına katılımında, gerek hane içinde üretilen eşitsizliklerde gerekse eğitim olanaklarına sahip olma konusunda kadınlar daha dezavantajlı konuma gelmektedirler. Bu yüzden de yoksulluğu erkeklerden daha derin yaşamaktadırlar. Yoksulluğun kadınlaşmasının temelinde; kadının işgücüne katılım oranının düşük olması, kadınların eğitim yetersizliği, geleneksel rollerin yanı sıra çalışan kadının iş yükünün bulunması, çocuk bakımının kolaylaştırıcı uygulamaların bulunmaması, çalışan kadın ve erkek arasında ücret farklılıklarının bulunması ve eşitliği sağlamaya yönelik politikaların yetersiz kalmasıdır.

Toplumsal eşitsizlerin temelinde eşitsiz güç ilişkileri yatmaktadır. Yoksulluk kadınları etkilemekle beraber, elbette salt bir kadın sorunu değildir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temelinde hane içinde başlayıp hane içinde devam eden ve kadının toplumsal ve ekonomik yaşama katılımını sınırlayan önemli ilişkileri bulunmaktadır. Bu güç ilişkilerini değiştirerek, kadınların yapabilirliklerinin farkına varması sağlanarak ve ekonomik ve toplumsal yaşama katılımını sağlayacak önlemler alınarak yoksulluğun kadınlaşmasının önüne geçilebilir.

KAYNAKÇA

- BUĞRA, Ayşe ve KEYDER, Çağlar (2003), *New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey*, UNDP, Ankara.
- BUĞRA, Ayşe (2005), “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, 1–18.
- CHANG, Ha-Joon (2011), *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, Çev.: T.A. Onmuş, 5.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CHANT, Sylvia (2003), “Female Household Headship and the Feminisation of Poverty: Facts, Fictions and Forward Strategies”, İnternet Adresi: <http://www.unesco.org/shs/gender>. Erişim Tarihi: 25.01.2012.

- ÇAĞATAY, Nilüfer (1998), Gender and Development, UNDP Working Paper Series, 1-17.
- DANSUK, Ercan (1997), Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayını, Ankara.
- DUMANLI, Recep (1996), Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutu, DPT Uzmanlık Tezi, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- ECEVİT, Yıldız (2003), “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?”, C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 25 (4); 83–88.
- ELMELECH, Yuval ve HEN-LU, Hsien (2004),” Race, Ethnicity and Gender Gap”, Social Science Research, 33, 158-182.
- ENSARİ, Sıdık (2010), “TÜİK’in Yoksulluk Analizleri Üzerine”, Maliye ve Finans Yazıları, Yıl: 24 Sayı:87; 9–15.
- ERDUGAN, Fatma Erbil (2010), Türkiye’de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği, Özürlüler Uzmanlığı Tezi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara.
- FİELD, Frank (1983), The Minimum Wage, Policy Studies Institute, London.
- GOLDBERG, Gertrude Schaffner ve KREMEN, Eleanor (1990), The Feminization of Poverty Discovered in America, Greenwood Pres.
- GÜNDOĞAN, Naci (2008), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, Ankara Sanayi Odası Dergisi, Ocak-Şubat 2008; 42–56.
- HATTATOĞLU, Dilek (2007), “Yoksulluk Örtüsünün Arkasında: Bazı Kavramlaştırma Sorunlarına Dair”, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 5 (18); 4–29.
- İŞİK, Oğuz ve PINARCIOĞLU, M. Melih (2005), Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KSGM (2001), Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi (Türkçe-İngilizce) Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, Ankara.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (2002), “Afet Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları (iç), Ed: Yasemin Özdek, TODAİE Yayınları, Ankara, 129–142.
- LİPTON, Michael (1997), Defining and Measuring Poverty: Conceptual Issues, UNDP Human Development Paper, New York.
- MOGHADAM, Valentine M. (2005), “The ‘Feminization of Poverty’ and Women’s Human Rights”, Social and Human Sciences Papers In Women’s Studies/Gender Research, France.
- ÖZSOY, Esin (2004), “ Kalkınma Yoksulluk İkilemi ve Türkiye”, İnternet Adresi: <http://www.isguc.org>. Erişim Tarihi: 29.01.2012.

- PARR, Sakiko Fukuda (1999), "What Does Feminisation of Poverty Means? It is not Just Lack of Income" *Feminist Economics*, 5 (2), 99-103.
- RAHNEMA, Macit (2009), *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*, Çev: Şule Ünsaldı, Özgür Üniversite Yayınevi, Ankara.
- ROY, Kevin (2001), "Coping With Poverty: The Social Contexts of Neighborhood, Work and Family in The African Community", *Social Service Review*, 75 (4), 688-692.
- SALLAN GÜL, Songül (2002), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları (iç)*, Ed: Yasemin Özdek, TODAİE Yayınları, Ankara, 107-118.
- SAM, Neslihan (2008), "Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi", *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXVII (1), 59-70.
- SAPANCALI, Faruk (2005), "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", *Çalışma ve Toplum*, 2005/3; 51-70.
- SEN, Amartya (1992), *Inequality Reexamined*, Russell Sage Foundation, NewYork.
- SEN, Amartya (1999), "The Possibility of Social Choice", *American Economic Association*, 89(3); 349-378.
- SEN, Amartya (2004), *Özgürlükle Kalkınma*, Çev: Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ŞENER, Ülker (2009), *Kadın Yoksulluğu*, Tepav (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı).
- ŞENSES, Fikret (2002), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SPICKER, Paul (1993). *Poverty and Social Security*, London and Newyork.
- T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı ve World Bank (2009), *Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı: eğilimler, belirleyici faktörler ve politika çerçevesi*, Rapor No 48508.
- TÜİK (2011), *2009 Yoksulluk Çalışması*, TÜİK Haber Bülteni.
- UÇAR, Ceren (2011), *Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri*. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- UNDP (1997), *Human Development Report 1997*, Oxford University Pres, Newyork.
- UNDP (2011), *Human Development Report 2011*, Oxford University Pres, Newyork.
- ZENGİNGÖNÜL, Oğul (2004), *Küreselleşme Yoksulluk Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde*, Adres Yayınları, Ankara.